

PADLÓK ÉS CSILLAGOK

Kosztolányi versrealitása

Nem kis dolgot köszönhetünk Kosztolányinak. A vers realitását. Nos, természetesen nem azt a realitást, amelytől egy időben a verset realistának mondtuk. Hanem a vers lélektani realitását.

Ha belegondolunk — a vers ünnepi beszéd. Ünnepi nyelven szól, ünnepi ornátusban jelenik meg, díszesen; ünnepi magasságú érzelmek szólalnak meg benne. Különösen jellemző ez a magyar költészetre. Nagyjaink jószerivel ünnepi nyelven szóltak hozzánk. Berzsenyi, Vörösmarty, Vajda, Reviczky — de maga Ady is. A fölfokozott indulatok, érzelmek fölfokozott nyelven szóltak. Berzsenyi legkisebb témája is dörgedelem lett, Vörösmarty szerelmes vagy filozófiai lírája veretes nyelven zendült meg, Vajda és Reviczky mélabúja is gondonkahúron szólt, s Ady nem is nyúlt másként a vershez, mint egy orgonához, legyen az politikai vagy szerelmi vers, istenvívódás vagy emlékfoszlány-filozófia: nagy zengzetességgel ütötte meg a »témáját«. Sőt, Ady külön versnyelvet teremtett magának, egyedülállót és pótolhatatlant. Zengett a vers.

De még a realitással jobban kacérkodó Csokonai is ünnepi magaslaton énekel keserves-nagy verseiben — mindenesetre okos-díszesen beszélt. Arany is, akinek igazán volt érzéke, »húrfogása« a valósan valós kis dolgok, részletek és humor iránt, vagy még Petőfi is, aki pedig köztudottan a természetes dalt énekelte bele a nyúzódo romantikába, hiteles természet-zsenialitásával realizáltikusan egyszerű természetelemeket énekelte a Tisza s az Alföld fölé — még ők is »versben« beszéltek, emelkedettebb, eleve ihletesebb hangon, vershangon szóltak.

Áradó természetességű Balassink pedig a kor külső mintái szerint mégiscsak énekelte, egyéni vérével bugyogtatva át a késő középkori formákat.

Nagy nyelv, nagy nyelvi erő, nagy zengés, igazi versbeszéd — ezt szoktuk meg nagyjainktól: érezni lehetett, hogy a vers ünnepi alkalom, legalább is vasárnap hétköznapi beszédünkhöz képest. »Versül« beszéltek — s ha nem is érzelmi magaslatokon, akkor is »érzelmi magasságban«, akkor legalább az érzelmek ornátusában.

Nos, ettől az ünnepi, díszes ragyogástól fosztotta meg Kosztolányi a magyar verset. A versbeszédtől, az érzelmi magasságtól. S mit adott cserébe? Emberbeszédet. Kezében a vers kezdett emberül, hétköznapien szólni. Nagyon nehéz ezt elsőre tetten érni. Hiszen ki volna »érzelmesebb« költő Kosztolányinál? Sokszor már andalító. Ki »zenél« jobban, mint ő, s az ő kezében a vers, ahol a rím is furcsa játék, pengés, bongás, érzelmi zsongás, vers-tani bravúr — ha kell, a mondandó ellenére is. Azonkívül fent említett nagyjainak nagyszabású természetben ragyogtak, filozófiai magasságokban érték vissza a külső fényragyogást — a természetet, a világpolitikát, a szívverítő vagy szívszorogató Istent. Mit adott ezért cserébe Kosztolányi? Belső ragyo-

gást. És a tárgyak női kezdenek. Szekrények, intim tárgyak, cigaretták, sajtok, villamosok, írógépek, tinták, ablakok, konyhai edények, bőrdöngők, fejhallgatók, vakbelek, padlók, útiköpenyek, gépkazánok, ásványok, szemüvegek, söröskorsók, kalarábék, iktatószámok, halpikkelyek, 37,2-ök és 37,3-ak; »a fém, a vas, az üveg és a por« lettek halhatatlanok általa! Nos, ezek persze csak szavak, csak stílus: de mögötte, nemhiába egy közvetlen belülről világító lámpa ég: a lélek befelé fordított lámpája.

Hogy magammal vitatkozzam tovább, mondhatnánk azt is, hogy a kor szavai ezek, a kor szóaltatta meg ezeket a kis tárgyakat Kosztolányiban. Az érdekes csupán az, hogy ez szemlélet dolga — Kosztolányi szemlélete ez. Hiszen kitűnő kortásai közül — ha Babitsra, Tóth Árpádra, Juhász Gyulára gondolunk — egyik sem szóaltatta meg ezt a beszédet, ők a modern kor szavait is kizengették szemléletükben: zene lett, dallam, ünnepi beszéd.

Mert nemcsak szavak és szemlélet, hanem a modern látásmód lélektani hangsúlya is Kosztolányi érdeme. Bevallatlanul közvetlen elődeink és tárgyasító mai nagyjaink is tőle tanultak erre inspirációt. Hiszen túl a nyelven, mely mégiscsak hordozója és kifejezője és nem nyers gondolata a versnek — a vers megszokott, »bevett«, versi verselésének trónfosztásával Kosztolányi prózai és belső drámai elemeket kevert a versbe, ahogy a fentebb említett »vasakat és üvegeket«, úgy a lélek történetének apró elemeit, s a személyi belső drámák csigányi, izzó katarzisát. De ezt a látásmódot élte meg József Attila, Szabó Lőrinc, s a maiak közül Pilinszky vagy Nemes Nagy Agnes is.

Érdeemes ezen eltűnődni. Divatos dolog ma a modern költészetet Kassák-tól származtatni. Nem is érdemes azon vitatkozni, hogy Kassák egyedülállóan nagy lazító volt. Nem véletlen, hogy szabadverses áradásain maga József Attila is tovalendült, hogy a mai költészet is ellenállhatatlanul vette fel versbeszédének újkori és aggkori avantgarde-ját. A verstechnikai »folyó« beszéd a kirímelt és kiasszociált pontos beszéd helyett mindnyájunkat továbbsodort. Csakhogy. Ez a nyelv, s elsősorban Kassáké is, minden hétköznapiassága és puritánsága ellenére is *ünnepi* beszéd. Szavalat. Retorika, nyelvi zengés. Ha szürke is, vagy visszafogottan gyémántos, de csillogóan megemelt, ha vasruhásan ornátus, de ornátus. Nem beszélve arról, hogy a vers elemei olyan szétírányuló esetlegességgel szabadasszociálódnak, hogy konkrét vershelyzet helyett egy általános »verszenét« hagynak vissza maguk után: nem véletlen, hogy egyszerre bevésődve alig-alig maradnak meg emlékezetünkben, inkább mint sorfoszlányok, ahogy szavalóink is inkább olvassák, mint mondják verseit.

Érdekes módon, elsöre Kosztolányi konzervatívabb és régibb költőnek tűnik, mint Kassák. Nem is beszélve arról, hogy Kosztolányi »ézelmesebb«, túlpárfömözött vesei olyan akcentusokat hagynak maguk után, hogy elsöre a hidegebb és szárazabb Kassák-stílus tűnik maibb akcentusnak. Kosztolányi azonban ironikus látásmódjából következően arra is képes volt, hogy feje tetejére állítsa a vers belsejét. Így megtartotta belső érzelmességét, de keserősége folyt ki belőle: kettős látásmódot adott és hagyott nyomot óriás rokonainak, elsősorban József Attilának és a pontos beszédű Szabó Lőrincnek.

Mivel érte ezt el? Mi van a hétköznapi szavak költészete, a prózaian (nem anekdotikusan, hiszen a jó prózában mindig dráma bujkál) és belsőleg drámaian megélt versek mögött? Realitás. Lélektani realitás: a molekulányi dolgok és rezenésnyi érzelmek halálosan pontos megragadása. Az érzelmek realitása, a fájdalom tűmélybe hatoló realitása.

Ezen is érdemes elgondolkozni. Mert amíg Kassákhöz hasonló külföldi pályatársakat ugyancsak találunk, akár a franciáknál, de az angoloknál is, addig a Kosztolányi-féle realitás-verset jószerivel csak mi műveljük, a prózai versnyelvet tökéletesítő Szabó Lőrincben és a vers belsejét zseniális aranyszerkezetté tömörítő József Attilában továbbélve, ahol a vers már olyan kemény, mint a vas meg a kő.

Szó sincs róla, hogy az ornamentikus költészet, a vers ünnepi nyelven beszélő költészet valamiképpen alacsonyabb rendű lenne, mint emez. Hiszen a költő költőnagysága a kor és az egyéniség viszonyában, a tehetség volumenjében van. Senkinek sem jut eszébe, hogy az ünnepi verset éneklő Ady Endrét ne tartsa elementárisabb és nagyobb szabású költőnek, mint például Kosztolányit. De arról sincs szó, hogy az asszociációk ornátusában szónokló Kassák kevésbé jelentős költő volna dédelgetett Desirénknél. Csupán egy versfejlődési irányról, egy emberbeszédű jellegről, egy költészet rejtett értékeiről és továbbélési formájáról beszélünk, mikor azt mondjuk: Kosztolányi. Csakígy a mai napig. Hiszen ez nem versenyter. Az ornamentális énekű Nagy László költészetét senki sem akarja versenybe állítani Pilinszky Jánoséval, mindketten annyira eredetiek. Csak jellegre és utakra céloztunk — egy nagy elágazásra.

Kosztolányi »tündéri realizmusnak« becézte Gellér Andor Andre írásait. Miféle realizmusnak mondhatjuk az övét, ahol padlók és csillagok egy fényben tündökölnék? Talán égi realitásnak? Midegy. Ez a realitás az ő találánya, mely nyelvben, stílusban, költőszemben él tovább a magyar földön. Őt már ez nem érdekli. Távoli előd, távol lobog — ahogy ő mondaná —, csak bot és vászon. Magyarul: zászló.